

55 LAT TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ ZIEMI PAŁUCKIEJ

*Pamięci Wandy Kowalińskiej i Anny Wolniewicz,
inicjatorek powołania Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej*

WSTĘP

Prowadzona nieprzerwanie przez ponad pół wieku działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej to setki najróżniejszych przedsięwzięć. Były one już wielokrotnie opisywane. Początkowo przygotowywane były opracowania okazjonalne, w których nie powoływano się na źródła. Były to jedynie relacje wspomnieniowe autorów, co wynikało w dużej mierze z tego, że brakuje dokumentacji dotyczącej działalności TPZP aż do 1974 roku. O wcześniejszych zdarzeniach zachowały się tylko pojedyncze druki zaproszeń, tekst statutu zatwierdzonego w 1962 roku oraz kilka wycinków prasowych i kopie informacji węgrowskiego radiowęzła.

Pierwsze opracowanie o charakterze monograficznym „Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w 30-lecie swego istnienia ” przygotowane zostało przez Wandę Kowalińską. Autorka związana z Towarzystwem od początku jego istnienia przedstawiła historię organizacji bez podania źródeł. Jest to jednak cenny materiał informacyjny do dalszych badań. Korzystała z niego m.in. Lucyna Maćkowska, autorka pracy magisterskiej zatytułowanej „Działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w nauczaniu historii”, napisanej w 1992 roku. Pierwszy tekst dotyczący całokształtu działalności TPZP, uwzględniający dostępne źródła i literaturę, opracowany został przez Zofię Zawol i zamieszczony w kwartalniku „Ziemia Węgrowska” nr 3 (7) z 1999 roku, poświęconym w całości 40-leciu działalności Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej.

Od 1999 roku wszystkie przejawy działalności TPZP odnotowywane są systematycznie w kronice, prowadzonej przez wiceprezes Bogumiłę Nickel. W ostatnich latach najbardziej dostępnym źródłem wiedzy o historii i aktualnych wydarzeniach jest strona internetowa, założona i aktualizowana przez informatyka, sympatyka Towarzystwa, Michała Martyńskiego. Teksty na stronę opracowuje członek zarządu Janusz Marczewski.

Niniejsze opracowanie dotyczy działalności TPZP od 1958 roku do czasu Walnego Zgromadzenia odbytego w dniu 22 kwietnia 2013 roku. Przypomina o tym jak stowarzyszenie powstawało, przybliża uwarunkowania mające wpływ na podejmowane zadania oraz opisuje najważniejsze wydarzenia z minionych pięćdziesięciu pięciu lat.

POCZĄTKI DZIAŁALNOŚCI

1. Społeczne przesłanki powołania stowarzyszenia

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej powstało w okresie ożywienia życia społecznego, spowodowanego przemianami politycznymi w 1956 roku. Pod koniec tego roku (lub na początku 1957 roku) w siedzibie Domu Kultury w Węgrowcu rozpoczął działalność Klub Dyskusyjny Inteligencji. Celem spotkań klubowych były dyskusje na temat wizji dotyczących dalszych losów miasta i powiatu. Zrodził się wtedy między innymi pomysł powołania stowarzyszenia społeczno-kulturalnego, które mogłoby mieć wpływ na decyzje miejscowych władz.

Głównymi inicjatorkami tego przedsięwzięcia były Wanda Kowalińska (polonistka) i Anna Wolniewicz (kierownik Wydziału Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej). Zaproponowały one aby stowarzyszenie nosiło nazwę Towarzystwo Przyjaciół Węgrowca. Podczas dyskusji nazwę zmieniono najpierw na Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Węgrowskiej, a w rezultacie na Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej. Do powołania go wyłoniono komisję organizacyjną w składzie: Wanda Kowalińska, Anna Wolniewicz i Marian Bzdęga oraz komisję statutową w składzie: Kazimierz Wiśniewski, Feliks Cieszyński i dr Jan Miśkowiak. Opracowano dokument uzasadniający powołanie stowarzyszenia, w którym zwrócono uwagę na potrzebę przekazywania młodemu pokoleniu tradycji

regionalnych i wiedzy o historii Pałuk. Zwrócono się także o akceptację nazwy do władz powiatowych w Szubinie, Żninie i Mogilnie.

2. Zebranie założycielskie

Zebranie założycielskie Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej odbyło się 23 marca 1958 roku w Wągrowcu, w sali „Nad Gospodą” mieszczącą się przy ówczesnym Placu Płk. Paszkowa. Nie zachowała się żadna dokumentacja z tego wydarzenia. Wanda Kowalińska podaje, że uczestniczyło w nim 95 osób oraz, że byli wśród nich przedstawiciele władz miejskich, powiatowych i partii politycznych z Wągrowca, a także przedstawiciele miejscowości pałuckich, Klara Prillowa z Kcyni i Edmund Kaźmierczak ze Żnina. Referat na temat dziejów Ziemi Pałuckiej wygłosił dr Jan Miśkowiak – nauczyciel historii w Liceum Ogólnokształcącym w Wągrowcu. Cele i zadania mającego powstać stowarzyszenia przedstawił ówczesny inspektor szkolny Marian Bzdęga.

Zebranie wybrało zarząd tymczasowy w składzie: prezes – Wanda Kowalińska, wiceprezes – Marian Bzdęga, sekretarz – Mirosława Nowak, skarbnik – Edmund Witucki, członkowie: Anna Wolniewicz, Klara Prillowa (Kcynia), Marian Martyński, Feliks Cieszyński, Florian Dojaś, Bogusław Janowiak, Piotr Kowalik (Gołańcz), Józef Kubicki, dr Jan Miśkowiak, Tadeusz Nożyński, Bogdan Patelski, Bogumiła Szymańska, Franciszek Szulc, Józef Łakomy, Edmund Kaźmierski (Żnin).

Brak dokumentacji i innych źródeł nie pozwala jednoznacznie ustalić na czym polegała działalność zarządu tymczasowego. Z materiałów archiwalnych wągrowieckiego radiowęzła wynika, że powołane Towarzystwo w pierwszych latach działania nie przejawiało większej aktywności, a działalność popularyzującą region prowadzili nauczyciele, w szczególności dr Jan Miśkowiak. Można uznać, że był to okres pracy nad statutem i próbami jego rejestracji, który z trudnych do ustalenia dziś powodów trwał kilka lat.

3. Legalizacja działalności

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej zostało wpisane do rejestru stowarzyszeń i związków pod nr 884, na mocy decyzji Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w dniu 17 lipca 1962 roku. Jednocześnie zatwierdzony został pierwszy statut, określający, że siedzibą władz jest miasto Wągrowiec, a terenem działania obszar powiatu wągrowieckiego. Za cele działania przyjęto:

- „a) ochronę wszelkich zabytków stanowiących wartość kulturalną Ziemi Pałuckiej,
- b) naukowe badania Ziemi pałuckiej w zakresie historii, środowiska geograficzno-przyrodniczego i kultury ludowej.
- c) szerzenie znajomości Ziemi Pałuckiej wśród społeczeństwa.
- d) pomoc w dalszym rozwoju Ziemi Pałuckiej”.

Realizacja celów miała odbywać się poprzez: „rejestrację i zbiórkę wszystkich zabytków związanych z regionem, inicjowanie i prowadzenie badań naukowych, organizację wystaw zabytków pałuckich, opiekę nad twórczością ludową, publikowanie opracowań regionalnych, pomoc w zorganizowaniu i gromadzeniu zbiorów muzeum regionalnego, popularyzację turystyki na szlakach Pałuk, współpracę z innymi towarzystwami i organizacjami.”

Pierwsze władze TPZP wybrano podczas Walnego Zgromadzenia w dniu 19 lutego 1963 roku. Prezesem pierwszego zarządu została Wanda Kowalińska.

UWARUNKOWANIA PODEJMOWANYCH ZADAŃ

1. Cele statutowe

Cele i zadania zawarte w pierwszym statucie zostały prawie nie zmienione w ciągu minionych lat. Dokonywano głównie zmian formalnych w latach: 1975, 1977, 1987, 1989. Od 1987 roku zapis dotyczący celów działania brzmiał: „Celem działania Towarzystwa jest popularyzacja historii i folkloru Ziemi Pałuckiej oraz inicjowanie i organizowanie działalności kulturalnej.” Pozwoliło to na podejmowanie zadań kulturalnych, wykraczających poza tematykę regionalną. W 1991 roku Walne Zgromadzenie uchwaliło zmianę dotyczącą zapisu o możliwości prowadzenia działalności

gospodarczej, nie podjęto jednak dotychczas prac w tym zakresie. Natomiast w 2001 roku TPZP wpisane zostało do Krajowego Rejestru Sądowego.

W związku z pojawiającymi się w ostatnich latach wieloma możliwościami pozyskania dotacji celowych na realizację zadań publicznych, Walne Zgromadzenie TPZP w dniu 22 kwietnia 2013 roku podjęło uchwałę o wprowadzeniu zmian w statucie, dotyczących znacznego rozszerzenia celów działania.

2.Członkowie i władze TPZP

Działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej od chwili powołania prowadzona jest w oparciu o społeczną aktywność członków, za którą zgodnie ze statutem nie wypłaca się wynagrodzenia. Członkowie TPZP dzielą się na zwyczajnych, honorowych i wspierających.

Biorąc pod uwagę dostępne dane dotyczące członkostwa można szacunkowo przyjąć, że przez minione pięćdziesiąt pięć lat do Towarzystwa należało około 300 osób. Nie zachowały się deklaracje z początków działalności. Pierwsza zachowana lista z wykazem członków pochodzi z Walnego Zgromadzenia odbytego w dniu 3 października 1974 roku i zawiera 93 nazwiska. Zarząd wybrany w 1977 roku dokonał weryfikacji składu członkowskiego i wprowadził obowiązek przyjmowania nowych członków po złożeniu przez nich pisemnej deklaracji. Co roku do TPZP przystępowali nowi członkowie, ale kolejne zarządy dokonywały także skreśleń z listy osób składających rezygnację lub nie przestrzegających obowiązków członkowskich. Na koniec 2012 roku TPZP liczyło 124 członków, w tym 114 zwyczajnych i 10 honorowych.

W szereg Towarzystwa wstępowały przede wszystkim osoby zainteresowane historią i tradycjami Ziemi Pałuckiej, twórcy kultywujący tradycje regionalne, plastycy amatorzy, pracownicy instytucji kulturalnych i działacze kultury, nauczyciele oraz dziennikarze prasy lokalnej. Rekrutowali się oni głównie z mieszkańców Wągrowca i powiatu wągrowieckiego.

W celu włączenia wszystkich członków w realizację podejmowanych zadań, zarząd stowarzyszenia w 1982 roku powołał sekcje specjalistyczne: historyczną, ochrony zabytków, twórców ludowych i plastyków amatorów oraz ochrony przyrody. Zakładano, że każdy członek będzie uczestniczył przynajmniej w jednej z nich. Grupy te początkowo przejawiały dużą aktywność, jednak z różnych względów w kolejnych latach przestawały działać.

Do Towarzystwa przystępowali i przystępują głównie osoby w średnim wieku i starsze. Pozyskanie do działalności młodych członków było i jest jednym z zadań kolejnych władz TPZP. W 2002 roku powstało Koło Młodych, które zrzeszało 6 uczniów szkół średnich i studentów, związanych głównie z organizacją imprez. W związku z brakiem naboru nowych osób i nie przejawieniem samodzielnej działalności, koło to zostało rozwiązane w 2009 roku.

O zakresie podejmowanych działań decydowały przede wszystkim kolejne zarządy, które przygotowywały programy i kalendarze imprez, a także czyniły starania o pozyskiwanie środków na realizację planowanych zadań. W okresie działalności przypadającym na czasy PRL w skład władz Towarzystwa wchodziły osoby zajmujące ważne stanowiska partyjne i administracyjne. Uległo to zmianie od 1990 roku, kiedy za podstawę wyboru zaczęto brać pod uwagę przede wszystkim aktywność społeczną danej osoby. Niewątpliwie jednak zawsze najważniejsza rola przypadała kolejnym prezesom, którzy przyjmowali na siebie rolę lidera. Funkcję tę pełnili:

1. Wanda Kowalińska - wiceprzewodnicząca Powiatowej Rady Narodowej w Wągrowcu (1963-?)
2. Jan Hoffmann - sekretarz propagandy Komitetu Powiatowego PZPR (brak danych)
3. Roman Jachnik - przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej w Wągrowcu (? – 1977)
4. Janusz Marczewski - dyrektor Rejonu Budowy Dróg i Mostów w Wągrowcu (1977-1981)
5. Janusz Muszyński - zastępca Naczelnika Miasta Wągrowca (1981-1990)
6. Zofia Zawol, dyrektor Muzeum Regionalnego w Wągrowcu (1990-1994)
7. Waldemar Kaiser - polonista, nauczyciel, dziennikarz prasy lokalnej (1994-1999)
8. Bogumiła Nickel - pedagog, nauczycielka nauczania początkowego (1999 – 2006)
9. Aleksandra Podemska - artysta plastyk, radna Rady Miejskiej Wągrowca (2006 – 2010)
10. Kinga Babicz – historyk, nauczycielka (od 2010)

3. Siedziba i środki finansowe na działalność

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej nie miało nigdy własnego, odrębnego lokalu do prowadzenia działalności. Kolejne władze stowarzyszenia korzystały jedynie z możliwości przechowywania dokumentacji w użyczonych szafach instytucji oraz odbywania posiedzeń w wyznaczonych im pomieszczeniach. W pierwszych latach sekretariat mieścił się w Wydziale Kultury i Sztuki PPRN, skąd w 1974 roku przeniesiony został do Domu Kultury. Od 1990 roku siedziba TPZP znajduje się w Muzeum Regionalnym.

W minionych latach działalności TPZP opierała się głównie na aktywności społecznej członków. Dochody własne to głównie składki członkowskie, które nie pozwalały na podejmowanie działań wymagających większych nakładów finansowych. Dlatego działalność TPZP musiała być wspomagana przez sponsorów oraz dotacje celowe. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. wiele działań finansowały węgrowskie zakłady pracy. W tym okresie Towarzystwo otrzymywało także dotacje celowe z budżetu powiatowego oraz z Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, a później z Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Pile. Od wielu lat kolejne zarządy biorą udział w konkursach ofert na realizację zadań publicznych ogłaszanych przez Urząd Marszałkowski w Poznaniu, Burmistrza Miasta Wągrowca i Zarząd Powiatu Wągrowieckiego. Występują też o dotacje do innych podmiotów. Przez wiele ostatnich lat zarządy TPZP pozyskiwały także sponsorów prywatnych.

4. Partnerzy

W ciągu minionych lat działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej wspomagana była przez instytucje kultury Wągrowca, zwłaszcza Powiatowy (później Miejski) Dom Kultury i Muzeum Regionalne, w których stowarzyszenie miało w kolejnych latach swoje siedziby. Pracownicy tych instytucji wchodziłi w skład powoływanych zarządów i przyjmowali na siebie najczęściej zadania sekretarza lub skarbnika, prowadząc obsługę administracyjną. Byli też często inicjatorami działań regionalnych, które włączano w programy działania TPZP. W minionych latach Towarzystwo współpracowało również z Miejską Biblioteką Publiczną w Wągrowcu, Oddziałem Powiatowym Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Redakcją „Głosu Wągrowieckiego” oraz Państwową Szkołą Muzyczną Wągrowcu. W ostatnich latach podejmowane są wspólne działania ze Szkołą Podstawową Nr 2 im. Cystersów Wągrowieckich. Przez cały okres działalności działalność TPZP była zawsze doceniana i wspierana przez władze miasta i powiatu wągrowieckiego.

Kolejne zarządy TPZP od lat współpracują z domami kultury, muzeami i stowarzyszeniami regionalnymi na Pałukach. Od początku działalności współpracowano także z towarzystwami społeczno-kulturalnymi będącymi oddziałami Kujawsko - Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego w Bydgoszczy, a działającymi w Kcyni, Szubinie, Żninie oraz Mogilnie. Współpraca ta była szczególnie ożywiona w latach dziewięćdziesiątych XX w., kiedy prezesem towarzystwa żnińskiego był zmarły w 2004 Andrzej Rosiak. Przejął on na siebie rolę lidera działań mających na celu scalać cały region, podzielony granicami województw. W okresie tym powołano m.in. Konwent Pałuckich Stowarzyszeń Kulturalnych, który organizował co roku spotkania delegacji wszystkich stowarzyszeń działających na terenie Pałuk. W związku z rozwiązaniem w 2008 roku bydgoskiego KPTK przestały też działać jego oddziały. Dawną aktywność przestało wykazywać również Towarzystwo Miłośników Ziemi Łekneńskiej, z którym TPZP współpracowało przez wiele lat. Kontynuowana jest jedynie współpraca z Towarzystwem Miłośników Ziemi Gołanieckiej.

Od lat sześćdziesiątych XX w. TPZP współpracuje z Wielkopolskim Towarzystwem Kulturalnym. We władzach tego stowarzyszenia zasiadała m.in. Bogumiła Nickel. Aktualnie członkiem zarządu WTK jest Aleksandra Podemska

W okresie, kiedy Wągrowiec należał administracyjnie do woj. pilskiego, Towarzystwo było członkiem zbiorowym Nadnoteckiego Towarzystwa Kulturalnego w Pile. TPZP współpracowało też blisko, organizując wiele wspólnych działań, z powstałym w Poznaniu pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Wągrowieckiej.

Ostatnie kontakty w ramach spotkań towarzystw wielkopolskich pozwoliły nawiązać współpracę z towarzystwami w Słupcy, Kole i Komornikach, która zaowocowała m.in. wizytami delegacji tych stowarzyszeń w Wągrowcu.

PRZEDSIĘWZIĘCIA PODEJMOWANE W LATACH 1958 - 2013

1. Patronowanie badaniom archeologicznym

Jedną z pierwszych inicjatyw TPZP było patronowanie badaniom archeologicznym w Smuszewie w gminie Wapno, realizowanym w latach 1958-1968 przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu. Z inicjatywy zarządu TPZP w 1968 roku wybrane obiekty z tych badań wyeksponowano w specjalnie do tego celu wybudowanej, stylizowanej drewnianej chacie nad Jeziorem Durowskim. Wystawa miała mieć charakter stały, obiekt ten istniał jednak niespełna rok i spłonął, a znajdujące się w nim zabytki uległy zniszczeniu. Pozostała tylko księga pamiątkowa z interesującymi wpisami zwiedzających, która znajduje się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Wągrowcu.

W latach osiemdziesiątych XX w. TPZP dofinansowywało prace wykopaliskowe prowadzone na terenie byłego klasztoru cystersów Łeknie, realizowane przez Instytut Historii UAM w Poznaniu.

Towarzystwo współorganizowało też badania prowadzone przez konserwatora zabytków archeologicznych w Pile, które realizowano w latach 1997-1999 nad Jeziorem Rgielskim w Tarnowie Pałuckim oraz w 2000 roku w Danaborzu. Zarząd TPZP otrzymał dotacje celowe na te badania i prowadził ich obsługę administracyjną.

2. Starania o muzeum

Zgodnie z zapisem statutowym kolejne zarządy TPZP podejmowały temat organizacji w Wągrowcu muzeum regionalnego. Na siedzibę muzeum wybrano pochodzącą z drugiej połowy XVII wieku „Opatówkę”, najstarszy obiekt mieszkalny w mieście. Budynek wymagał gruntownego remontu, którego koszty nie byłby w stanie pokryć jego prywatny właściciel. Zanim wykupiono zabytkowy budynek i poddano go pracom remontowym, z inicjatywy TPZP zaczęto gromadzić eksponaty do przyszłego muzeum, które przechowywane były w Miejskim Domu Kultury. Z pozyskiwanych przez Towarzystwo środków finansowych na początku lat siedemdziesiątych zaczęto wykupywać prace twórców ludowych z Wągrowca i okolic. Krótco przed otwarciem muzeum Towarzystwo wystosowała apel do mieszkańców miasta o przekazywanie pamiątek regionalnych.

Dzięki długoletnim staraniom działaczy TPZP Muzeum Regionalne w Wągrowcu zostało otwarte 1 października 1987 roku. W statucie tej instytucji znalazło się wiele zadań podejmowanych dotąd przez regionalistów zrzeszonych w TPZP. Członkowie Towarzystwa stali się najbardziej aktywnymi uczestnikami działań tej instytucji. Pomagali i nadal pomagają we wzbogacaniu zbiorów. Wiele działań podejmowanych jest wspólnie.

3. Opieka na twórczością ludową i amatorską

Ocalenie od zapomnienia tradycji regionalnych było jednym z głównych celów utworzenia TPZP. Twórcy ludowi oraz osoby zajmujący się amatorsko twórczością plastyczną z Wągrowca i powiatu stanowili dużą grupę członków od początku działalności TPZP. W 1982 roku rozpoczęła działalność Sekcja Twórców Ludowych i Plastyków Amatorów, którą opiekowała się Mieczysława Rozpędowska, instruktor ds. folkloru w MDK w Wągrowcu. Sekcja spotykała się raz w kwartale, jednak opiekunka kontaktowała się także z twórcami indywidualnie.

Począwszy od końca lat sześćdziesiątych XX w. aż do końca lat dziewięćdziesiątych XX w. w wągrowieckim Domu Kultury organizowano coroczne wystawy sztuki ludowej i amatorskiej Pałuk. Do 1995 roku towarzystwo fundowało nagrody autorom prac eksponowanym na wystawie. Czyniono również starania o pomoc w zakupie materiałów (drewno, płótno, nici) i zorganizowano konkurs na haft pałucki. Dużym wydarzeniem regionalnym była przygotowana w 1987 roku w MDK wystawa prac rodziny Patro. Zrzeszeni w Towarzystwie twórcy ludowi z Wągrowca i okolic brali

także udział w wystawach, konkursach i kiermaszach regionalnych organizowanych w Żninie, Szubinie, Poznaniu i Pile, a także innych regionach kraju.

Po otwarciu Muzeum Regionalnego w Wągrowcu instytucja ta przejęła zadania związane z popularyzacją twórczości ludowej Pałuk. Tutaj odbywają się aktualnie wystawy twórców regionalnych. Od 2002 roku muzeum organizuje w formie biennale Przeglądy Twórczości Plastycznej, Fotograficznej i Rękodzieła Mieszkańców Powiatu Wągrowieckiego. Uczestniczą w nim m.in. twórcy członkowie TPZP. Przeglądom towarzyszą plebiscyty zwiedzających na najciekawsze prace. Zarząd TPZP w miarę możliwości funduje nagrody dla laureatów.

4. Przekazywanie tradycyjnych wzorów sztuki pałuckiej dzieciom i młodzieży

Twórcy ludowi kultywujący tradycyjne wzory sztuki pałuckiej powoli odchodzą. Jest już ich już coraz mniej. W trosce o to, by kolejne pokolenia poznawały tradycyjne wzory i umiejętności ich wykonywania, zrodził się pomysł organizacji konkursów. Od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, z inicjatywy pracowników Muzeum Regionalnego w Wągrowcu, ogłaszane są co roku konkursy dla dzieci i młodzieży szkolnej. Patronuje im TPZP, starające się o dotacje celowe na organizację i nagrody dla uczestników poszczególnych edycji. Konkursy realizowane początkowo dla szkół powiatu wągrowieckiego, z czasem przerodziły się w działania międzywojewódzkie i obejmują cały region Pałuk. W latach 2004-2008 rozszerzone zostały na Północną Wielkopolskę, obejmującą Pałuki i Krajnę. W związku tym, że nadsyłało bardzo mało prac z regionu krajeńskiego, powrócono do organizowania konkursu tylko na terenie Pałuk. Poszerzono jednak ich formułę, umożliwiając dostarczenie prac także nauczycielom i instruktorom domów kultury, prowadzącym zajęcia z uczestnikami konkursu. Kolejne edycje realizowane były przy współpracy z Muzeum Okręgowym w Pile, Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie, Miejsko-Gminnym Ośrodkiem Kultury w Kcyni i Szubińskim Domem Kultury. Wszystkie prace organizacyjne realizowali pracownicy Muzeum Regionalnego w Wągrowcu, gdzie prezentowano wystawy pokonkursowe.

W 2012 roku konkurs nie był organizowany, jednak z uwagi na duże zainteresowanie wrócono do niego w 2013 roku. W 2011 roku organizatorzy zaproponowali nową dziedzinę konkursową, prace inspirowane tradycyjną sztuką pałucką. Tę dziedzinę obejmował również regulamin konkursowy w 2013 roku. Jakkolwiek napłynęło wiele prac niezgodnych z regulaminem, to pojawiły się również propozycje, które można wykorzystać jako projekty do wykonania pamiątek regionalnych.

Na organizowane przez lata konkursy dla dzieci, młodzieży i ich opiekunów napływa co roku bardzo dużo prac. Często odbiegają one jednak od wymogów regulaminowych. W związku z tym zrodził się pomysł przygotowania nauczycieli do prowadzenia zajęć w zakresie wykonywania tradycyjnej sztuki pałuckiej. Jesienią 2002 roku Zarząd Towarzystwa wspólnie z Muzeum Regionalnym w Wągrowcu oraz Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu zorganizował Warsztaty Twórczości Ludowej Regionu Pałuckiego. Warsztaty prowadzili specjaliści z poszczególnych dziedzin folkloru pałuckiego, a brało w nich udział 142 uczestników. Niestety tylko kilku z nich zainteresowało się bliżej tą dziedziną twórczości i prowadzi zajęcia z uczniami.

Z inicjatywy Muzeum Regionalnego, w 2012 roku Towarzystwo zorganizowało dla nauczycieli oraz zainteresowanych osób zajęcia warsztatowe z dziedziny pałuckiego zdobnictwa wnętrza. Brało w nim udział ponad dwadzieścia osób. Prace wykonane podczas warsztatów prezentowano na wystawie w muzeum. W 2013 roku zaplanowano podobne zajęcia z zakresu haftu.

4. Ochrony zabytków i walorów przyrodniczych

Członkowie Towarzystwa troszczyli się i troszczą o zabytki miasta i powiatu. W 1982 roku powołano sekcję ochrony zabytków, która zajmowała się m.in. występowaniem z wnioskami o oznakowanie budynków i miejsc podlegających ochronie konserwatorskiej. TPZP włączało się także w starania o pozyskanie środków na remont kościoła w Tarnowie Pałuckim.

W ostatnich latach z inicjatywy zarządu TPZP prowadzone są starania o renowację zabytkowych grobowców na cmentarzu starofarnym w Wągrowcu. Realizacji tego zadania służą m.in. kwesty przy cmentarzach prowadzone od 2011 roku przez członków Towarzystwa.

W 1982 roku powołana została Sekcja Ochrony Przyrody, która działała do 1989 roku, kiedy przekształcona została w oddział Ligi Ochrony Przyrody. Członkowie sekcji spotykali się na comiesięcznych spotkaniach i dyskutowali na temat zauważonych nieprawidłowości na terenie miasta i okolic. Organizowano także otwarte wykłady i konkursy ekologiczne dla dzieci. Niezwykle zaangażowany w działania ekologiczne był prowadzący sekcję lekarz Lech Sobczak, który bardzo często interweniował u władz w sprawach zanieczyszczenia środowiska.

Ochrona środowiska była tematem zainteresowania członków TPZP także w późniejszych latach. W czerwcu 2005 roku zarząd TPZP i zainteresowani członkowie spotkali się z leśnikami Nadleśnictwo Durowo w sprawie ochrony podmiejskich lasów.

5. Popularyzacja wiedzy o regionie

Od początków działalności Towarzystwo poświęcało wiele uwagi popularyzacji historii i tradycji regionu. Działacze TPZP byli inicjatorami i głównymi organizatorami Studium Regionalnego, które realizowano w latach 1968-1969, przy współpracy z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk. Z wykładów prowadzonych przez pracowników naukowych uczelni poznańskich korzystali mieszkańcy Wągrowca i okolic.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Towarzystwo było inicjatorem i współorganizatorem sesji popularnonaukowych, m.in. z okazji 600-lecia Wągrowca oraz „Wielcy Ludzie Pałuk” i „Życie i działalność Karola Libelta”.

Do czasu otwarcia muzeum organizowano co roku w Wągrowcu i powiecie bardzo dużo wykładów i pogadanek na temat regionu, wygłaszali je m.in.: Antoni Balbus, Ignacy Borucki, dr Gustawa Patro, dr Tadeusz Nożyński, dr Władysław Purczyński, Wanda Kowalińska, Leokadia Grajkowska, Maria Baar i Bogdan Piechowiak. Do popularyzacji historii regionu przyczyniły się bardzo działania podejmowane w latach 1982-1992 przez Sekcję Historyczną, działająca pod kierunkiem dr Gustawy Patro.

Bardzo cenną inicjatywą było opracowanie przez zarząd TPZP *Programu Edukacji Regionalnej dla szkół podstawowych Wągrowca, na lata 1996 -1999*. Uczniowie uczestniczyli w zajęciach regionalnych, które realizowali: Muzeum Regionalne, Miejska Biblioteka Publiczna i Miejski Dom Kultury. Analiza wyników realizacji programu wykazała, że istnieje pilna potrzeba doształcenia nauczycieli w zakresie wiedzy regionalnej. W związku z tym w roku szkolnym 2003/2004 TPZP wspólnie z Muzeum Regionalnym w Wągrowcu i Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu przygotowało i zrealizowało *Studium Wiedzy o Regionie –Powiat Wągrowiecki*. Uczestniczyło w nim około 200 słuchaczy, głównie nauczycieli, ale także regionalistów i studentów pochodzących z Wągrowca.

6. Rajdy i wycieczki krajoznawcze

W latach 1999 - 2005 Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej współorganizowało, zainicjowane przez Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Wągrowieckiej w Poznaniu, Turystyczne Rajdy Samochodowe im. Michała Kurka. Imprezy te cieszyły się bardzo dużym zainteresowaniem. Realizowane były na trasach wyznaczonych w powiecie wągrowieckim. Uczestniczyły w nich drużyny rodzinne, które poznawały poszczególne miejscowości i wypełniały określone zadania. W organizację rajdów włączała się co roku duża grupa członków TPZP.

Po rezygnacji z rajdów samochodowych zarząd zaproponował organizację wycieczek po Pałukach, a także po najbliższej okolicy. Od 2006 roku organizowane są co roku 2-3 wycieczki krajoznawcze, których celem jest przede wszystkim poznawanie zabytków. Każdy uczestnik ma także możliwość brania udziału w dorocznych *Turniejach Wiedzy o Puchar Starosty Powiatu Wągrowieckiego*, sprawdzających wiedzę zdobytą w czasie wycieczek.

Dotychczas uczestnicy dorocznych wycieczek mieli okazję poznać m.in. zabytki okolic Żnina, miast i gmin: Gołańcz, Margonin, Budzyń, Chodzież. Zorganizowano także kilka dalszych wycieczek, *Szlakiem cystersów*: do Łądu, Obry, Pelplina, oraz do Trzemeszna, Strzelna, Mogilna i Kruszwicy.

7. Imprezy regionalne

Z inicjatywy Wandy Kowalińskiej i Anny Wolniewicz w 1968 roku zorganizowano po raz pierwszy w Wągrowcu cykl imprez „Lato na Pałukach”, wzorowany na organizowanych wcześniej w Szubinie „Wiosny na Pałukach”, Żninie „Jesieni na Pałukach” oraz Mogilnie „Zimie na Pałukach”.

Głównymi organizatorami i realizatorami imprez „Lata na Pałukach” byli od początku i są nadal pracownicy wągrowieckiego Domu Kultury. Towarzystwo do połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. patronowało temu przedsięwzięciu i pozyskiwało środki finansowe na realizację programu. Działacze TPZP wnosili też swoje pomysły, wzbogacające kolejne edycje. Były to m.in.: doroczne wystawy sztuki ludowej i amatorskiej Pałuk, organizowane w latach siedemdziesiątych XX w. plenery malarsko-rzeźbiarskie artystów środowiska poznańskiego, wystawy prac artystów plastyków pochodzących z Pałuk oraz konkursy fotograficzne i na wiersz o Wągrowcu i Pałukach.

W latach 1994 - 1996 z inicjatywy prezesa TPZP Waldemara Kaisera organizowane były wspólnie z placówkami kulturalnymi miasta cykle imprez charytatywnych „Wągrowczanie swoim dzieciom”. Zebrane kwoty przekazano na zakup sprzętu medycznego dla oddziału noworodków wągrowieckiego szpitala. Podczas organizacji tego przedsięwzięcia udało się po raz pierwszy zaktywizować bardzo dużą grupę członków Towarzystwa, którzy włączyli się w realizację imprez i kwestę.

Kolejną okazją do włączania wszystkich członków TPZP w realizację podejmowanych zadań, stały się organizowane od 1998 Wągrowieckie Festyny Cysterskie, których inicjatorem oraz głównym organizatorem i koordynatorem programów w latach 1998 -2007 była Zofia Zawol dyrektor Muzeum Regionalnego. Od 2008 roku autorem scenariuszy festynowych i głównym organizatorem jest Małgorzata Kranc, nowy dyrektor muzeum. Zarząd Towarzystwo od lat czyni starania o pozyskanie dotacji na realizację programów festynowych, do realizacji których włącza się rokrocznie nawet do kilkudziesięciu wolontariuszy, rekrutujących się głównie z członków TPZP. Przez wiele lat opracowaniem planu zabezpieczenia terenu festynowego oraz sprawami technicznymi zajmował się członek zarządu Wojciech Muszyński.

W 1999 roku z inicjatywy regionalisty Jerzego Paprzyckiego zorganizowano przy Towarzystwie kapelę regionalną „Pałuki”. W 2001 roku kapela ta przygotowała wspólnie z Zespołem Ludowym *Sarbianie* z Serbii w gminie Mieścisko, widowisko folklorystyczne *Wesele Pałuckie*. Autorem scenariusza i reżyserem przedstawienia była kustosz Muzeum Regionalnego Gabriela Bartkowiak. To interesujące i duże przedsięwzięcie regionalne, zostało bardzo przychylnie odebrane przez widzów. W Wągrowcu zaprezentowano je w amfiteatrze miejskim oraz podczas festynu cysterskiego w 2002 roku.

W 2008 roku Towarzystwo, wspólnie z Muzeum Regionalnym i Miejskim Domu Kultury zrealizowało w kinie MDK trwającą kilka godzin imprezę *Dzień Tradycji i Folkloru Pałuckiego*. Niezwykle bogaty program zawierał prezentacje multimedialne największych miast pałuckich, występy pałuckich zespołów ludowych pieśni i tańca z Kcyni i Żnina oraz kapeli z Wągrowca. Były też zabawy i konkursu dla dzieci i dorosłych oraz wystawa sztuki pałuckiej, z udziałem twórców z całego regionu.

TPZP było też organizatorem benefisów z okazji jubileuszy działalności Muzeum Regionalnego w Wągrowcu, które przypadły w roku 2002 i 2007. W 2008 roku zorganizowano benefis z okazji 50-lecia Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej, podczas którego władze miasta i powiatu uhonorowały najaktywniejszych, długoletnich członków. Sześć osób otrzymało Medale 625-lecia Miasta Wągrowca, jedna statuetkę ks. Jakuba Wujka, a dwie nagrodę honorową Herbu Powiatu Wągrowieckiego.

Kolejne zarządy Towarzystwa włączały się też w miarę możliwości finansowych w organizację imprez i konkursów regionalnych, organizowanych przez instytucje kulturalny, szkoły i

lokalną prasę. W latach pięćdziesiątych XX w. TPZP współorganizowało z Muzeum Regionalnym odbywające się co dwa lata uroczystości podsumowania kolejnych edycji ogólnopolskich konkursów sztuki ludowej i amatorskiej o tematyce biblijnej oraz spotkań archeologów i regionalistów. W 2000 roku Towarzystwo współorganizowało z Szkołą Muzyczną w Wągrowcu pierwszy festiwal muzyki klasycznej im. Adama z Wągrowca *Pałucka Wiosna Muzyczna*. Dzięki osobistym staraniom Macieja Zielińskiego TPZP otrzymała dotacje na organizację festiwalu z Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu oraz z Fundacji im. Stefana Batorego w Warszawie. W koncertach festiwalowych uczestniczyło wielu członków TPZP.

Członkowie Towarzystwa zasiadali w jury organizowanych od 2000 roku konkursów : Ogólnopolskiego Konkursu Gazetek Szkolnych „O pałuckie Pióro” ogłaszanego wiele lat przez redakcję „Głosu Wągrowieckiego” oraz Konkursu na Pisanek Wielkanocną Miejskiej Biblioteki Publicznej. Od 2004 roku członkowie Towarzystwa zapraszani byli także do jury Powiatowego Konkursu Wiedzy o Cystersach, organizowanego przez Szkołę Podstawową Nr 2 w Wągrowcu im. Cystersów Wągrowieckich.

8. Wydawnictwa

Mimo bardzo ograniczonych środków jakimi dysponowało Towarzystwo w minionych latach, udało się wydać kilkanaście ważnych pozycji dotyczących historii i zasłużonych ludzi regionu.

W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych wydano 5 *Zeszytów Historycznych TPZP* z opracowaniami dr Tadeusza Nożyńskiego. W latach pięćdziesiątych zainicjowano serię *Zeszytów Biograficznych TPZP*, w ramach której ukazały się opracowania: Marii Baar o dr Tadeuszu Nożyńskim (1995), Leokadii Grajkowskiej o ks. Jakubie Wujku (1995) i ks. Zenonie Willi (2001) oraz Marii Baar i Macieje Zielińskiego o Bronisławie Zielińskim (2004).

W 1991 wydano oryginalny zestaw grafik Ignacego Boruckiego „Podwórka Wągrowieckie”, wykonanych z matryc linorytów użytych przez żonę artysty.

W 1994 roku Towarzystwo było współwydawcą pracy dr Gustawy Patro *Rękodzieło Ludowe z okolic Wągrowca*. TPZP było też współwydawcą wydanych przez Konwent Pałuckich Stowarzyszeń Kulturalnych w Żninie książek: *Pałuki w starożytności* oraz *Pałuki w średniowieczu*.

W 2008 roku z okazji 50-lecia TPZP wydano okolicznościowy folder zawierający informacje o działaniach stowarzyszenia.

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA PRYZNAWANE PRZEZ TPZP

Zgodnie ze statutem TPZP, za szczególne zasługi dla Ziemi Pałuckiej przyznawany jest tytuł członka honorowego. W minionych latach tytuł ten otrzymało 26 osób. Z inicjatywy prezesa Waldemara Kaisera od 1995 roku przyznawane są roczne Honorowe Nagrody Kulturalne. Otrzymać je mogą osoby, zespoły, stowarzyszenia, instytucje lub inne podmioty za całokształt działalności (wyjątkowo za jedno osiągnięcie) w dziedzinach: twórczości kulturalnej, kultywowania tradycji regionalnych, publikacji związanych z regionem oraz za wyróżniającą się działalność organizacyjną w zakresie kultury. Laureaci nagrody otrzymują statuetkę, która w pierwszych latach przedstawiała Nike, później piramidę, a od kilkunastu lat jest to odlew wzorowany na postaci koziołka ze słomy. Dotychczas przyznano 28 statuetek osobom indywidualnym oraz 6 zespołom osób i instytucjom.

Godne odnotowania są także inne działania TPZP, podejmowane na rzecz swoich członków. Towarzystwo było organizatorem trzech benefisów dla starszych osób, najbardziej zasłużonych dla regionu. W 1994 roku odbył się benefis dr Tadeusza Nożyńskiego a w 1998 roku Wandy Kowalińskiej, które realizowano z pedagogami Państwowej Szkoły Muzycznej. W 2012 roku Towarzystwo współorganizowało benefis dr Gustawy Patro przygotowany z inicjatywy Miejskiej Biblioteki Publicznej.

Od wielu lat podczas walnych zgromadzeń honorowani są dyplomami i kwiatami członkowie Towarzystwa, którzy ukończyli 80 lat. Od 2003 roku, z inicjatywy Bogumily Nickel, w okresie Wszystkich Świętych rocznie zapalane są znicze na grobach zmarłych, zasłużonych członków Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej.

ZAKOŃCZENIE

Prowadzona nieprzerwanie przez ponad pół wieku działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej wydaje się swoistym ewenementem. Kolejne pokolenia członków realizują niezmiennie się od lat cele stowarzyszenia. Widać jednak, iż ciągle są one na tyle atrakcyjne, że co roku w szeregach TPZP wstępuje kilka nowych osób. Budzić to może nadzieję, że działalność wągrowieckich regionalistów będzie jeszcze długo kontynuowana, a ich miłość do Małej Ojczyzny zaowocuje wieloma, wspaniałymi inicjatywami. Życzymy im tego serdecznie okazji obchodzonego, dostojnego jubileuszu!

I. BIBLIOGRAFIA

1. ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE I DRUKOWANE

1. Dokumentacja Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w Wągrowcu

- Statuty TPZP z lat 1962, 1977, 1987.1992 i 2001
- dokumentacja walnych zgromadzenia TPZP z lat 1974 – 2013
- protokoły z posiedzeń zarządu TPZP z lat 1977- 2013
- dokumentacja sekcji historycznej z lat 1982-1992
- dokumentacja sekcji ochrony przyrody z lat 1982- 1989
- kronika Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej z lat .....

2. Zbiory Muzeum regionalnego w Wągrowcu

- kopia zaproszenia na zebranie organizacyjne TPZP w dniu 23 marca 1958 roku
- kopia dokumentacji radiowęzła wągrowieckiego z 1963 roku
- druki afiszy i zaproszeń dotyczących TPZP
- wycinki prasowe

II, LITERATURA

1. Bochen Maria, *Towarzystwa regionalne w województwie pilskim*, Rocznik Nadnotecki t.28: 1997 s.38-62.
2. Kowalińska Wanda, *Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w 30-lecie swego istnienia*, Wągrowiec 1989 (maszynopis).
3. Kowalińska Wanda, Zofia Zawol, *Mija ćwierć wieku*, Piłski Informator Kulturalny 1983 nr 6 s. 3-5.
4. Kowalińska Wanda, Zofia Zawol, *Towarzystwo przyjaciół Ziemi Pałuckiej. działalność w latach 1959-1984*, Kronika Wielkopolski 1986 nr 3 s.142-146.
5. mf, *Lato na Pałukach*, Głos Wielkopolski 1970 nr 163
6. Maćkowska Lucyna, *Działaność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w nauczaniu historii*, Poznań 1982 (praca magisterska)
7. Patro Gustawa, *Materiały do dziejów powiatu wągrowieckiego*, Wągrowiec 1998 s.89-96: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej
8. Przeworska Zuzanna, *Z miłości do Pałuk*, Tygodnik Piłski 1985 nr 25 s.6.
9. Zawol Zofia, *Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej (działalność w latach 1959-1984)*, Gazeta Wągrowiecka 1985 s.9
10. Zawol Zofia, *Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w Wągrowcu*, Przegląd Wielkopolski 1995 nr 1-2, s.95-101
11. Zawol Zofia, *Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej – rys historyczny*, Ziemia Wągrowiecka 1999 nr 3 (7), s.5- 21.

Wągrowiec, lipiec 2013 roku